

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

موضوع:

احسان و آثار اجتماعی آن در قرآن

استاد راهنما:

جناب دکتر محمد شعبان پورشش پلی

استاد مشاور:

عباس اشرفی

تهیه کننده:

کفایه مزرعه

بهار ۱۳۹۲

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

همه ی نیکوکاران عالم هستی به ویژه امام علی (علیه السلام) که اسوه ی بارز
احسان می باشند.

.تقدیر و تشکر:

بر خود لازم میدانم که از زحمات بی شائبه استاد راهنما دکتر شعبانپور و استاد مشاور دکتر اشرفی که مرا در نگارش رساله یاری فرمودند تشکر کنم .

همچنین از پدر و مادر و همسر که شرایط را مهیا کردند تا من بتوانم مدارج تحصیلی را بپیمایم کمال تشکر را دارم. از دوستانم نیز باید تشکر کنم که بسیار یاری ام فرمودند.

چکیده:

احسان در نظام معنایی حاکم بر قرآن، با مفاهیمی از قبیل رفتار نیک، عفو و گذشت، صبر، صدقه، وفای به عهد و... پیوند دارد، ما هم به بررسی حوزه ی معنایی احسان در قرآن مشتمل بر شبکه ای به هم پیوسته ای از روابط مفاهیم مرتبط با آن است.

بررسی آیات احسان در قرآن نشان می دهد که احسان مربوط به دو فاعل است یکی خدا و دیگری انسان. درباره ی خداوند، احسان به دو معنای احسان پدیده ها، و تفضل و انعام آمده که احسان پدیده ها از سوی خداوند، به معنای «تحقق و ایجاد» اشیای درست و مناسب، و حسن و نیکوست؛ و دیگر چگونگی انجام عمل در آن مطرح نیست. درباره ی احسان انسان باید گفت که به دو معنای تفضل و احسان عمل است.

احسان ناظر بر چگونگی انجام عمل و متعلقات آن در قرآن، عبادت است که باید از سر شکرگزاری و از روی علم، ایمان و یقین به آخرت و با صبر و استقامت همراه باشد. این احسان عمل در قرآن موضوعیت دارد و احسان به معنای تفضل زاییده و لازمه ی آن است. شایان ذکر است معنای تفضل در احسان برگرفته از همان معنای لغوی احسان است، با این بیان که در آن، تاکید بر سازگاری عمل با میل و خواسته احسان شده – که اجابت آن، غایت و هدف عمل است، می باشد. این پژوهش با استفاده از روش تفسیر موضوعی و قرآن به قرآن و نیز معناشناسی احسان و آثار اجتماعی آن می پردازد.

کلید واژه ها: احسان، روابط اجتماعی، محسنین، آثار احسان.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
مقدمه.....	۱
فصل اول: مفهوم احسان.....	5
۱-۱- درجات احسان.....	۷
۱ - ۱ - ۱ - انجام دادن کار نیک.....	۷
۱ - ۱ - ۲ - نیکی کردن به دیگران.....	۷
۱ - ۱ - ۳ - مقام سالکان کوی حق.....	۷
۱ - ۲ - معانی احسان در لغت.....	۸
۱ - ۲ - ۱ - علم.....	۸
۱ - ۲ - ۲ - اتقان.....	۹
۱ - ۲ - ۳ - انعام.....	۱۰
۱ - ۲ - ۴ - اتیان بالفعل الحسن.....	۱۰
۱ - ۲ - ۵ - انجام دادن کاری به نحو احسن.....	۱۱
۱ - ۲ - ۶ - اثبات کار نیک و انجام دادن آن.....	۱۱
۱ - ۳ - حسن در لغت.....	۱۲
۱ - ۴ - مشتقات واژه احسان در قرآن.....	۱۶
۱ - ۴ - ۱ - فعل مدح یا تعجب.....	۱۶
۱ - ۴ - ۲ - درباب افعال.....	۱۷
۱ - ۴ - ۳ - معنای مصدری احسان.....	۱۹
۱ - ۵ - حوزه معنایی احسان در قرآن.....	۲۰

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
۱- ۵ - ۱ - انجام دادن کار نیک.....	۲۰.....
۱- ۵ - ۲ - نیکی کردن به دیگران.....	۲۳.....
۱- ۵ - ۳ - احسان به معنای انجام دادن کار نیک به شکل کامل آن.....	۲۴.....
۱- ۶ - مفاهیم مقابل با احسان به معنای «انجام دادن کار نیک».....	۲۶.....
۱- ۶ - ۱ - ظلم در تقابل با احسان.....	۲۷.....
۱- ۶ - ۲ - کفر و تکذیب آیات الهی در برابر احسان.....	۲۸.....
۱- ۶ - ۳ - تعدی از حدود الهی در برابر احسان.....	۲۹.....
۱- ۷ - قلمرو ارتباطی احسان.....	۲۹.....
۱- ۷ - ۱ - ارتباط با خدا.....	۳۰.....
۱- ۷ - ۲ - ارتباط با خود.....	۳۱.....
۱- ۷ - ۳ - ارتباط با دیگران.....	۳۱.....
۱- ۷ - ۴ - ارتباط با بیگانگان.....	32.....
۱- ۸ - احسان با کدامیک در تقابل است: ظلم یا اسائه؟.....	33.....
الف) آیاتی که واژه اسائه در تقابل با احسان آمده است.....	۳۳.....
ب) آیاتی که واژه ظلم در تقابل با احسان آمده است.....	۳۳.....
۱- ۸ - ۱ - ظلم در لغت.....	34.....
۱- ۸ - ۲ - « اسائه» در لغت:.....	35.....
۱- ۸ - ۳ - نتیجه گیری.....	۳۷.....
فصل دوم : حوزه معنایی احسان فردی.....	۳۹.....
۱- ۲ - انواع احسان در قرآن.....	۴۰.....
۱- ۱ - ۲ - احسان با فاعلیت خداوند.....	۴۰.....

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
۲-۱-۲- احسان با فاعلیت انسان.....	۴۱
فصل دوم: احسان عملی.....	۳۹
۲-۱- انواع احسان در قرآن.....	۴۰
۲-۱-۱- احسان با فاعلیت خداوند.....	۴۰
۲-۱-۲- احسان با فاعلیت انسان.....	۴۱
۲-۲- بررسی آیات احسان عملی (احسان فردی).....	۴۱
۲-۲-۱- پایبندی به دستورات دین.....	۴۱
۲-۲-۲- اعتقاد به ربوبیت الله و استقامت بر توحید ربوبی.....	۴۳
۲-۲-۳- تقوا.....	۴۴
۲-۲-۴- تقوا ورزی همیشگی در ایمان.....	۴۵
۲-۲-۵- تقوای صادر شده از احسان.....	۴۷
۲-۲-۶- عمل صالح.....	۴۸
۲-۲-۷- آخرت گرایانه زیستن.....	۵۱
۲-۲-۸- عمل شایسته با علم و یقین.....	۵۴
۲-۲-۹- خوف از مقام رب.....	۵۷
۲-۲-۱۰- صداقت در ایمان.....	۶۱
۲-۲-۱۱- ارتباط با خدا و خلق.....	۶۹
۲-۳- شمول معنایی احسان فردی.....	۷۰
فصل سوم: قلمرو احسان اجتماعی.....	۷۱
۳-۱- مصادیق احسان اجتماعی (تفضل).....	۷۲
۳-۱-۱- سفارش به رفتار نیک با همسر بویژه زنان.....	۷۲
۳-۱-۲- احسان به زنان مطلقه.....	۷۵
۳-۱-۳- کظم غیظ.....	۷۶
۳-۱-۴- عفو و گذشت.....	۷۹

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
۳-۱-۵- دل‌سوزی از افراد کهن‌سال	۸۲.....
۳-۱-۶- اصلاح بین مردم.....	۸۳.....
۳-۱-۷- تخصیص بخشی از درآمد و دارایی به نیازمندان.....	۸۸.....
۳-۱-۸- عدم مسامحه و رعایت بایسته‌ها و شایسته‌ها در پرداخت خون‌بها.....	۹۳.....
۳-۱-۹- صبر.....	۹۴.....
۳-۱-۱۰- جهاد.....	۹۷.....
۳-۱-۱۱- احسان به والدین.....	۱۰۲.....
۳-۱-۱۲- احسان و نیکی به یتیمان.....	۱۰۶.....
۳-۱-۱۳- احسان و نیکی به مسکینان.....	۱۰۸.....
۳-۱-۱۴- احسان و نیکی به همسایه و بستگان.....	۱۱۰.....
۳-۱-۱۵- وفای به عهد.....	۱۱۰.....
۳-۱-۱۶- راستگویان.....	۱۱۳.....
۳-۲- شمول معنایی احسان اجتماعی.....	۱۱۵.....
فصل چهارم: آثار اجتماعی احسان.....	۱۱۶.....
۴-۱- آثار اجتماعی احسان و نیکوکاری.....	۱۱۷.....
۴-۱-۱- توازن در جامعه.....	۱۱۸.....
۴-۱-۲- رهایی و نجات از عذاب‌های الهی.....	۱۱۹.....
۴-۱-۳- استجاب دعا.....	۱۲۱.....

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه.....
۴-۱-۴- عامل ایجاد صمیمیت و دوستی میان انسان ها.....	۱۲۵.....
۴-۱-۵- سعادت دنیوی.....	۱۲۷.....
۴-۱-۶- آبرومندی.....	۱۳۰.....
۴-۱-۷- امدادهای غیبی.....	۱۳۱.....
۴-۱-۸- اعطای قدرت و منزلت اجتماعی.....	۱۳۳.....
۴-۱-۹- رهایی از دام گناه و دست یابی به عفت و پاک دامنی.....	۱۳۶.....
۴-۱-۱۰- آرامش و رهایی از غم و اندوه.....	۱۳۷.....
۴-۱-۱۱- اصلاح جامعه.....	۱۳۹.....
۴-۱-۱۲- افزایش رزق.....	۱۴۰.....
نتیجه گیری.....	۱۴۴.....
منابع.....	۱۴۶.....

مقدمه

آنچه از معنای احسان در ذهن عموم افراد جامعه وجود دارد همان لطف و مرحمت و تفضل و انفاق است. اما اگر بخواهیم با این معنا از احسان به سراغ آیات و احادیث قرآن برویم، می بینیم که از درک آنچه در روایات در تعریف احسان آمده و نیز تعریفی که قرآن از محسنین ارائه می دهد، ناتوانیم زیرا در قرآن احسان معنای بسی گسترده تری دارد.

وقتی به حدیث مراجعه می کنیم می بینیم که پیامبر (ص) احسان را اینگونه معنا می کنند: « هو ان تعبد الله کانک تراه فان لم یکن تراه فانه یراک » عبادت خدا طوری که گویی او را میبینی در حالیکه او را نمیبینی و او تو را می بیند. (مجلسی، بحار الانوار: ج ۶۷، ص ۱۹۶). و در تعریف محسنین نیز مشاهده می کنیم که وصف های قرآن از محسنین هر دو حوزه ی ارتباط انسان با خدا و خلق را شامل می شود و اقامه ی نماز و ایمان به غیب را در کنار عفو، انفاق و امثال آن آورده است.

از اینجا روشن می شود که احسان در فرهنگ اسلام و قرآن بار معنایی گسترده تری دارد؛ بر این اساس و با در نظر گرفتن این که احسان در قرآن گاه به انسان نسبت داده می شود و گاهی به خدا منسوب می شود، در این جستار پس از مشخص ساختن مفهوم احسان در لغت و قرآن، با بررسی بخشی از آیات که فاعل احسان در آنها انسان است، کلمات کلیدی تشخیص دهنده ی ساختار حوزه ی معنایی این نوع از احسان در قرآن کریم را مشخص می کنیم.

انگیزه تحقیق

انگیزه ی اینجانب در انتخاب این موضوع به دو جنبه بر می گردد. یکی از جنبه ی علمی، تحقیقاتی و دیگری از جنبه ی اجتماعی. از لحاظ علمی، تحقیقاتی بررسی مفاهیم قرآنی و تعیین حوزه ی معنایی مفاهیم و ارتباط هر مفهوم با مفاهیم دیگر مورد علاقه ی اینجانب بود تا بدینصورت و با فهم دقیق کلمات قرآنی کم کم به جهان بینی خاص قرآن نزدیک شویم.

بی شک این مهم با تحقیق‌ها و پایان‌نامه‌های متعدد در حوزه‌های معنایی مفاهیم قرآنی به سرانجام مطلوبی خواهد رسید. اما از جنبه‌ی اجتماعی، از آنجا که به نظر می‌رسد امروزه به گونه‌ای احسان مورد تحقیر قرار می‌گیرد، چنین تحقیقاتی می‌تواند موجب احیای تفکر اسلامی شود و همین مطلب نیز یکی از انگیزه‌های اینجانب می‌باشد.

انسان اگر به قرآن که سند و مرجع اولیه است مراجعه کند و بعد از قرآن اگر به سنت قطعی نبوی و همچنین سنت قطعی که از حوزه‌ی ائمه اطهار رسیده است مراجعه کند کاملاً به این پی می‌برد که اسلام دین عمل است.

پیشینه‌ی تحقیق

به نظر می‌رسد در منابع تفسیری و غیر تفسیری کمتر به بحث تفصیلی درباره‌ی احسان پرداخته شده است. مفسران، افزون بر دیدگاه‌های متفاوت در تفسیر پاره‌ای از آیات مربوط، کوشیده‌اند تا تعریف واحدی از احسان ارائه کنند. اما بیش‌تر تعاریف به سبب گستردگی مصادیق و مولفه‌های معنایی احسان و نیز عدم تفکیک کامل بین کاربردهای سه‌گانه آن، جامعیت لازم را ندارند و حوزه معنایی این مفهوم به طور گسترده بررسی نشده است. اما آنچه که مختصری به آن پرداخته‌اند تفاسیر مختلفی است که چند مورد آن ذکر می‌شود:

۱. طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان فی التفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه، پنجم، ۱۴۱۷ق.
۲. طبرسی، ابو علی الفضل بن الحسن، مجمع‌البیان فی التفسیر القرآن، تحقیق سید هاشم الرسول محلاتی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، دوم، بی تا.
۳. طالقانی، محمود، پرتویی از قرآن، تهران، شرکت سهامی انتشار، دوم، ۱۳۶۲ش.
۴. پایان‌نامه احسان از منظر قرآن و عهد جدید، عامریان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، به راهنمایی دکتر حجتی ۱۳۸۷.

که این پایان نامه به بررسی تطبیقی شرایط رسیدن به مقام احسان نظیر کار خیر، و اطاعت پذیری و معرفی برترین نیکوکاران و اوصاف و مشخصات محسنین و پاداش آنان پرداخته است.

سوالات تحقیق

۱. مفهوم احسان در قرآن چیست؟
۲. حوزه ی معنایی احسان فردی چیست؟
۳. حوزه معنایی احسان اجتماعی چیست؟
۴. آثار اجتماعی احسان چیست؟

فرضیه ها

احسان فقط مربوط به انسان نیست بلکه عمل احسان در مورد خداوند نیز صدق می کند.
در حوزه معنایی احسان فردی ارتباط انسان با خدا بیشتر محور است.
در حوزه معنایی احسان اجتماعی تفضل انسان به خلق در جهت رضایت خدا مطرح است.
احسان کردن می تواند یک جامعه فاضله و آرمانی را بسازد.

روش تحقیق

روشی که در این پایان نامه استفاده شده ، بر دو مبنای اساسی استوار است. یک روش تفسیری قرآن به قرآن و دیگری روش ایزوتسو که در جهت فهم مفاهیم اخلاقی- دینی قرآن به کار گرفته است. هرچند که این دو روش را از هم تفکیک نموده ایم ولی در واقع با یکدیگر تفاوت چندانی ندارند.

ایزوتسو با به میان کشیدن بحث حوزه معنایی و اصطلاحاتی همچون کلمه کانونی، معنای اساسی و معنای نسبی، و همچنین با آوردن نمونه هایی از این گونه نگرش در بررسی آیات، اساس و بنیان جذاب و قابل اعتمادی را در تفسیر موضوعی آیات پایه گذاری کرده است. (ایزوتسو، مفاهیم اخلاقی دینی در قرآن، ص ۲۵)

کلمه کانونی: مقصود از کانونی یک کلمه ی کلیدی خاص است که نماینده و محدود کننده ی یک حوزه و محوطه ی تصویری، یعنی به اصطلاح ما یک «میدان معنی شناختی» نسبتاً مستقل و متمایز در درون یک کل بزرگتر از واژگان است؛ به این ترتیب گروهی از کلمات مهم، یعنی کلمات کلیدی، در اطراف کلمه ای فراهم می آیند که همه ی گروه را نمایش می دهد و متحد می کند، و از این راه میدانی نسبتاً مستقل از تصویرها پدید می آورد. (همان: صص ۲۸-۳۰ با تلخیص)

معنی اساسی: معنای کلمه کانونی که در اینجا کلمه ی کانونی ما احسان است، به صورت جدا از دیگر کلمات و آیات بررسی می شود. (ایزوتسو، مفاهیم اخلاقی دینی در قرآن، ص ۱۴، با تلخیص)

معنی نسبی: معنی اساسی معنی تمام کلمه نیست بلکه کلمه پس از آن که وارد نظام خاصی می شود وضع ویژه ای پیدا می کند که در اینجا منظور کلمه ی احسان در آیات قرآن است. (همان: صص ۱۴-۵، با تلخیص)

فصل اول

مفهوم احسان

«احسان»، مصدر باب افعال از ریشه «ح س ن» است. احسان دارای دو مفهوم است؛ گاهی معنی بخشش به دیگران را افاده می کند و گاهی نیز در یک مفهوم عام و به معنی انجام کار نیک به کار می رود و در این صورت شامل تمام کارهای مثبت و ارزشمند اخلاقی می شود. (طباطبایی، تفسیر المیزان: ج ۱، ص ۶۴)

« احسان عبارت است از انجام دادن هر عملی موجه ، حسن و بدون عیب، هم از جهت استقامت اثبات و هم از جهت اینکه جز برای خدا نبوده است.». (طباطبایی، تفسیر المیزان: ج ۱، ص ۶۴)

﴿ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبُغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴾ در حقیقت، خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می دهد و از کار زشت و ناپسند و ستم باز می دارد. به شما اندرز می دهد، باشد که پند گیرید . (نحل / ۹۰)

۱. ۱. درجات احسان

احسان معانی و درجاتی دارد:

۱.۱.۱. انجام دادن کار نیک

۱.۱.۲. نیکی کردن به دیگران، که در این حال احسان بالاتر از عدل است، زیرا عدل به معنای رعایت تساوی در پاداش یا کیفر دادن است ولی احسان آن است که پاداش بیش از عمل خیر دیگران بوده، کیفر کمتر از استحقاق آنان باشد پس تخفیف یا عفو از انتقام، احسان به شمار می آید.

۱.۱.۳. مقام مخصوصی از منازل سالکان کوی حق، چنانکه رسول خدا (ص) فرمود:

« الاحسان ان تعبدالله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک » (مجلسی، بحار الانوار: ج ۶۷،

ص ۱۹۶) احسان آن است که در عبادت به جایی برسی که گویا خدا را می بینی اگر خدا را نمی بینی بدانی که خدا تو را می بیند. (مصباح یزدی، اخلاق در قرآن: ج ۲، ص ۱۹۰)

۱. احسان کامل، این همان مقام بلندی است که امیرالمومنین علیه السلام فرمودند:

« انا اعبد ما لا اری » من آن نیستم که خدای نادیده را عبادت کنم. این مقام فوق مقام

احسان و یا به تعبیر دیگر احسان کامل است. (نهج البلاغه، ترجمه شهیدی، خطبه / ۱۷۹)

آنگاه حضرت علی علیه السلام می فرماید:

« لا تدرکه العیون بمشاهده العیان ولكن تدرکه القلوب بحقائق الایمان » (نهج البلاغه /

خطبه ۱۷۹)

خدا را نه تنها با چشم ظاهری نمی توان دید، با چشم مثالی هم نمی توان دید، نه در خواب و

نه در بیداری نه در دنیا نه در برزخ نه در قیامت چون وجود مثالی ندارد تا متمثل شود، با عقل هم

خدا را نمی توان دید، زیرا جز بینش مفهومی نصیب عقل نخواهد شد تنها با حقیقت دل درپرتو ایمان

می توان خداوند را مشاهده کرد و این احسان کامل است که دیگر سخن از «کانک تراه» نیست بلکه «انک تراه» است.

خدای سبحان فرمود: « هر کس اهل احسان باشد ما به او پاداش عظیم می دهیم و او را به مقام رفیع می رسانیم: ﴿إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ﴾ (صافات / ۸۰) این اصل کلی نشان می دهد که جزای خداوند و هم چنین نیل به مقام احسان، مختص به موسی و هارون و دیگر انبیای عظام نیست.

۱.۲. معنی احسان در لغت:

احسان، که در زبان فارسی به معنای خوبی، نیکوکاری، بخشش، انعام، افضال و ... آمده، (دهخدا، لغت نامه، ۱۳۷۳: ج ۱، ص ۹۲۶) در کنار مجموعه‌ای از اسماء و افعال مرتبط با آن، به طور کلی ۷۱ بار در ۶۶ آیه از ۲۸ سوره قرآن به کار رفته است. در کتب لغت چند معنا برای احسان آمده است. ما هریک از آنها را می آوریم و تحلیل می کنیم که آیا آن معنا می تواند معنای اصلی و اساسی احسان باشد یا این که از لوازم آن است و احسان به طور مجازی بدان تعریف شده است.

۱.۲.۱. احسان: علم

برای احسان معانی متعددی ذکر شده است که یکی از معانی آن علم است؛ یعنی کسی فعلی را حسن و نیک انجام می دهد که نسبت به فعلش علم و آگاهی داشته باشد. از لغویونی که این معنا را ذکر کردند یاد آور می شویم.

در مختار الصحاح احسان به معنای علم آمده است: (وهو يحسن الشيء أي يعلمه) او کار را به نیکی انجام می دهد چون به آن علم دارد. (محمد بن عبد القادر، مختار الصحاح، ص ۸۰). در المفردات فی غریب القرآن نیز همین معنا ذکر شده است: (الاحسان يقال علی وجهین: ... و الثانی إحسان فی فعله و ذلک إذا علم حسناً أو عمل عملاً حسناً) احسان بر دو وجه است که یک

نوع آن احسان در انجام فعل است و آن زمانی که علم واقعی داشته باشد یا کار نیکی انجام دهد. (راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۴۳).

برخی این معنا (علم) برای احسان را معنای حقیقی ندانسته و می گویند: «و هو جاز» یعنی معنای مجازی است. (زبیدی، تاج العروسی، ص ۱۴۳).

همچنین در «المصباح المنیر» احسان، طوری معنا شده که از آن می توان فهمید منظور از «علم» خود احسان نیست بلکه مقدمه و پیش نیاز و لازمه ی احسان است: أحسن الشیء: عرفته و اتقنته) کار را نیک انجام دادم یعنی نسبت به آن آگاهی پیدا کردم پس آن را محکم و درست انجام دادم. (فیومی، المصباح المنیر، ص ۷۴).

یعنی آنچه در اتقان و انجام دقیق و درست یک چیز نقشی اساسی دارد همان «علم» و شناخت و دانستن تمام جوانب آن است.

۱. ۲. احسان: اتقان

یکی دیگر از معانی که لغویون برای احسان گفته اند اتقان و استواری آن است. یعنی به عملی احسان گفته می شود که در آن اتقان و محکم کاری صورت گرفته باشد.

در المعجم الوسیط احسان به معنای اتقان آمده است: (أحسن الشیء: اجداد صنعته، أحسنه: أتقنه) کار را به نیکی انجام داد یعنی برگزیده انجام داد، نیکش کرد: آن را استوار کرد. (انیس، المعجم الوسیط: الجز الاول، ص ۱۷۴).

در الفروق اللغویه اینگونه آمده است: «اتقان الشیء إصلاحه»؛ محکم و استوار کردن چیزی یعنی آن را اصلاح کردن است. (عسکری، الفروق اللغویه، ص ۱۴). یعنی در اتقان، ابتدا باید کاری صورت بگیرد و آن گاه اصلاح شود که اگر خللی در آن هست آن خلل برطرف و کار محکم شود. اما در «احسان»، انجام ابتدایی کار مطرح است: (هو الاتیان بالفعل علی وجه حسن)؛ انجام دادن